

З ІСТОРІЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВО-ОСВІТНІХ ЗАКЛАДІВ ІНТЕРНОВАНОЇ В ПОЛЬЩІ АРМІЇ УНР у 1921 р.: «ЮНАЦЬКА ШКОЛА ПРИСКОРЕНОГО ВИПУСКУ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ СТАРШИН ВІЙСЬКОВОГО ЧАСУ В ТАБОРІ КАЛІШ»

У статті йдеться про специфіку функціонування та комплектування «Юнацької школи прискореного випуску для підготовки старшин військового часу в таборі Каліш», створення якої було ініційовано начальником 3-ої Залізної стрілецької дивізії Армії УНР генерал-хорунжим О.Удовиченком, наголошується на труднощах, які довелося долати керівництву Школи під час її діяльності, встановлено дійсну кількість її випускників.

Ключові слова: юнацька школа, старшина, табір Каліш, фахове навчання, Армія УНР.

Досліджувана проблема є маловивченою в українській історіографії, достатньо сказати, що у загальновідомому енциклопедичному видання «Українська еміграція» не міститься жодних згадок про згадану в назві навчальний заклад [2]. У монографії автора цієї статті інформація про її функціонування обмежується трьома абзацами тексту [4, с.57-58], у книзі М. Павленка [3] про неї зовсім не йдеться, а ще у одній статті [1, с.126-127] фактично лише згадується про її існування. Окремі факти про її діяльність, а також докладніша інформація про долю її випускників, наведена в монографії Я. Тимченка [5], однак їх використання вимагає певної обережності через деякі неточності у викладі автором фактичних даних. Так, зокрема, у книзі йдеться про перебування Школи у Вадовицькому таборі, хоча насправді це був Каліш; не зовсім точно подається назва Школи, автор не покликається на джерело інформації, коли вказує загальну кількість випускників Школи та ін.

Першоджерельним документом для написання цієї розвідки став «Реферат (короткий історичний розвій) Юнацької школи прискореного випуску для підготовки старшин військового часу в таборі Каліш, виголошений 21 січня 1922 р. юнаком-хорунжим Дубрівним» [6, арк. 2-5], опрацювання якого дозволило досить повно реконструювати специфіку роботи цього освітнього закладу, а також з'ясувати деякі аспекти таборового повсякдення інтернованого у Польщі вояцтва Армії УНР. Водночас слід зважати на те, що цей реферат призначався для публічного виголошення, напевно що – перед випускниками Школи, відтак він не міг містити будь-якої критичної інформації про її діяльність.

Як відомо, після військових невдач Армії УНР у протистоянні з більшовицькими військами восени 1920 р. її частини та з'єднання були змушені перетнути державний кордон, після чого були інтерновані у кількох таборах. За домовленістю з польською владою підрозділи Армії УНР мали зберігати притаманну їм структуру та підлягати організаційно-дисциплінарній владі своїх командирів і начальників. Державний Центр УНР, який перебував разом з українським військом у Польщі, сподівався продовжити збройну боротьбу за державну незалежність України, досягти чого можна було, на його думку, шляхом підтримки партизансько-повстанського руху на українських землях, відтак збереження апаратів штабів та взагалі особового складу інтернованої Армії УНР набувало першорядного значення у справі звільнення України від більшовизму.

Тому не є дивним, що одним з важливих напрямків діяльності Уряду УНР в екзилі та командування Армії УНР протягом 1921 р. було впровадження військового навчання, при чому головна увага приділялася фаховій освіті українського старшинства. Практичного здійснення цього вимагали невідкладні потреби військового будівництва армії, бо через майже безперервні бої впродовж двох років перед цим, український старшинський корпус практично не мав будь-якої нагоди для підвищення свого фахового рівня. Разом із тим, інтерновані частини військ УНР потребували його поповнення, бо далеко не всі старшини (особливо старших ступенів) мали стійкі державницькі переконання, відтак підготовка «нового покоління» українського старшинства та заміщення ними відповідних посад дозволило би поліпшити моральний стан армії, що було дуже важливо в умовах інтернування.

У таборі Каліш, де перебували 2-га Волинська та 3-тя Залізна стрілецькі дивізії Армії УНР, а також деякі інші частини та підрозділи, умови інтернування з самого початку були досить сприятливими (на відміну від інших таборів інтернованих українських військ). Важливе значення мало й те, що начальник Калішської групи військ генерал-хорунжий О. Удовиченко налагодив

приятні ділові стосунки з офіцерами польської комендатури та місцевої залоги, що дало можливість суттєво поліпшити побут вояцтва та вжити заходів для організації військового навчання в таборі.

Слід також відзначити, що Армія УНР диспонувала достатньою кількістю військових спеціалістів, здатних організувати роботу такого спеціального освітнього закладу. Не бракувало й бажаючих здобути спеціальні знання з числа підстаршин та козаків, які вже мали початкову або середню освіту. Нарешті, новини з України свідчили про те, що боротьба за відновлення УНР ще не закінчилась, відтак існувала ймовірність її продовження, коли би інтерновані війська поновили воєнні дії з більшовиками на регулярній основі чи шляхом відрядження старшин для організації партизанських загонів.

Тому 18 квітня 1921 р. наказом (ч.60) 3-й Залізній стрілецькій дивізії генерал-хорунжий О. Удовиченко доручив полковнику О. Годилю-Годлевському організувати «Дивізійну Старшинську Школу» та призначив його начальником цієї школи. Приступивши до виконання своїх обов'язків, останній вже за кілька днів склав тимчасовий штат школи, який був затверджений начальником дивізії (наказ ч.62 від 22 квітня 1921 р.). У ньому був визначений й термін навчання в школі – два місяці. 23 квітня почалось комплектування особового складу слухачів школи (153 особи з числа старшин, урядовців та козаків 3-ої дивізії), хоча туди ж вписувались й вояки 2-ої дивізії (84 чол.) та Охорони Головного Отамана (29 чол.). До складу Школи було вписано 39 старшин, які були відряджені для проходження перепідготовки [7, арк. 31; 8, арк. 174].

Одночасно тривало їх приділення до відділів та сотень; призначались начальники цих навчальних підрозділів, комплектувався штат лекторів, була утворена бібліотека. Роботі Школи перешкоджала відсутність власного приміщення і достатньої кількості лекторів, водночас – бібліотеці гостро бракувало посібників, іншої навчальної літератури та спеціального приладдя. Але всі початкові труднощі подолали, і з 1 травня 1921 р. у Школі мали бути розпочатися систематичні заняття [6, арк.2-2зв.].

Однак відкриття Школи було відкладено ще на місяць внаслідок того, що вищі військові начальники в Каліші (крім О. Удовиченка – начальник 2-ої Волинської стрілецької дивізії генерал-хорунжий О. Загородський і начальник охорони пана Головного Отамана полковник М. Чеботарів) дійшли згоди щодо реорганізації згадуваної школи в Спільну юнацьку школу (з пішим, гарматним і кінним відділами) [9, арк. 9] для всіх частин Армії УНР, які перебували в цьому таборі. Реорганізація «Дивізійної Старшинської Школи» в проєктовану «Спільну Юнацьку Школу групи Військ УНР в таборі інтернованих ч.10» вимагала внесення відповідних змін до тимчасового положення, відтак начальник школи мав укласти нові штати та положення, які були затверджені наказом по групі інтернованих Військ УНР у Каліші (ч.10 від 18 травня 1921 р.) [6, арк. 2зв.].

Завдяки сприянню командирів частин організаційна фаза виявилася не тривалою – об'єднана школа була оперативно поповнена юнаками зі складу 2-ої дивізії (загалом – 135 осіб) та Охорони Головного Отамана (30 осіб). Упродовж травня відбувалось уточнення особового складу школи, бо деяка частина вояцтва в силу різних причин вибувала з її складу, водночас тривав процес її доукомплектування. Врешті-решт станом на 1 червня 1921 р. у Школі перебувало 248 слухачів [6, арк. 2зв.].

Тоді ж було розпочато систематичне навчання, яке на своїх початках супроводжувалась дуже значними труднощами і «тільки завдяки великим зусиллям [начальника] Школи поступово вдалось направити на тривкий шлях та унормувати працю в Школі». Як вже йшлося, роботі Школи дуже дошкуляла відсутність спеціальних підручників, так само гостро бракувало книжок із загальноосвітніх дисциплін, майже повна відсутність матеріальних засобів, а найболючішим був «злидений стан обмундирування, бо було в цей час більше 50% юнаків лише босих та окрім того ще багато було напівроздітих» [6, арк. 2зв.-3]. Лекторському складові Школи довелося докласти максимальних зусиль, аби в умовах відсутності підручників передати свої знання слухачам, які ж до того мали цілком різний освітній цenz.

Серед юнаків були вояки з закінченою вищою освітою (кілька осіб), найбільше ж було із закінченою середньою освітою (23% від загальної чисельності), з кількома закінченими класами гімназії (60%) та з вищою початковою освітою двох ступенів (16%). У їх числі були учасники 1-го Зимового походу Армії УНР (нагороджені відповідною відзнакою – «Залізний Хрест»), дехто був кількаразово поранений у боях з більшовиками, переважна більшість слухачів перебувала у складі Армії УНР з самого початку національно-визвольних змагань. Тобто, більша їх частина мала бойовий та військовий досвід, але нагальною потребою було для них поповнення багажу «теоретичних познань військової умілості» [6, арк. 3].

Після першого місяця навчання виявилось, що початково встановлений термін навчання є невідповідний завданням Школи, і після клопотання начальника школи його збільшили до чотирьох місяців. Потому, як зазначав один з її курсантів – П. Дубрівний, «потяглись довгою ниткою дні праці в школі, строго придержуючись тижневому розкладові занять». Попри «тяжкий фізичний та пригнічений моральний стан» слухачі «цілком свідомо приступили до діла та щиро віддаються праці» [6, арк. 3зв.]. Але, як і раніше, перепоном вистачало – і насамперед – майже повна відсутність матеріальних засобів, потрібних для облаштування навчальних класів усім необхідним. Все ж таки Школа отримала обмежену матеріальну допомогу з дивізійних кас 2-ої та 3-ої дивізій (упродовж квітня-серпня на її потреби було передано 12 тис. марок польських (м.п.), крім того, ще 35 тис. м.п. надійшло від Головного Отамана Військ УНР (27 жовтня р. він асигнував на потреби Школи ще 70 тис. м.п.) [6, арк. 3-3зв.].

Ці надходження дозволили, зокрема, забезпечити тиражування конспектів лекцій на шапірографі (за весь час на ньому було віддруковано 72 тис. сторінок), що конче необхідно з огляду на цілковитий брак підручників. Справі навчання суттєво сприяло також і те, що завдяки заходам начальника Школи було організовано окрему кухню для юнаків, і саме завдяки економії з тих сум, які надходили на харчування, вдавалось задовольняти найнагальніші потреби Школи, коли надходжень з інших джерел бракувало. Але при цьому юнаки щоденно отримували обід (з двох страв) та вечерю, що (хоч і мінімально) задовольняло їх життєві потреби. Попри те, що десь близько 50% юнацтва не мали взуття, регулярно відбувались стройові вправи. Юнаки підводились о шостій вранці та приступали до стройового навчання, після цього до сьомої вечора тривали виклади, а після 21.00 починались практичні заняття, що тривали до першої-другої години ночі. Це робилось у розумінні того, що «цього від них вимагає Батьківщина», що дозволяло перебороти «інертність і розпуку» та продовжувати навчання з «вірою у кращу будучину» [6, арк. 3зв.-4].

Перед самим закінченням курсу навчання зі Школи розпочалось відрядження старшин та козаків у розпорядження генерала Ю. Тютюнника (для участі у майбутньому повстанському рейді, більше відомому як II-й Зимовий похід – *авт.*). Частина слухачів зголосилась до участі в ньому, після чого близько 30 осіб вирушили до України, хоча й без відповідного наказу про таке відрядження [6, арк. 4]. Керівництво Школи опинилось в складному становищі бо з одного боку воно було зацікавлено у тому, аби всі слухачі Школи успішно скінчили студії, а з іншого – не мало морального права перешкоджати тим, хто виявив бажання вирушити в Україну для участі у збройній боротьбі з більшовизмом.

1 вересня 1921 р. курс навчання в Школі був закінчений, і за інформаціями, наданими в Генеральний штаб Армії УНР, загальний (спільний) курс у ній прослухали 385 чол. колишніх юнаків, козаків, урядовців та підстаршин [7, арк. 31; 8, арк. 174]. Слід відзначити, що заявлена у згадуваних документах цифра зовсім не корелюється із загальною кількістю слухачів Школи станом на 1 червня ц.р. (248 осіб). Це дозволяє припустити думку про можливе завищення чисельності слухачів Школи, які подавались до вищих командних інстанцій Армії УНР. Опосередковано це підтверджує й загальна чисельність відрахованих з різних причин зі складу Школи за весь час її існування (76 осіб), яка точно збігається з числом тих, хто успішно витримав випускні випробування перед іспитовою комісією із загальних курсів – 172 особи (загалом до іспитів були допущені 204 юнаки) [6, арк. 5].

Після 15 вересня було продовжено навчання з фахових дисциплін, які тривали упродовж місяця. З 17 жовтня і до 9 листопада відбувались чергові іспитові випробування перед комісією (голова – генерал-хорунжий Е. Башинський), їх результати були визнані представниками Генерального штабу Армії УНР (полковниками С. Вишемірським і В. Сигаревим) «цілком вистачаючими» [6, арк. 4зв.]. З-поміж згадуваної чисельності випускників піший відділ скінчили 85 осіб (39 – за першим розрядом, 42 – за другим, 4 – за третім), гарматний відділ – 37 чол. (за першим – 30, за другим – 7), кінний відділ – 50 чол. (за першим – 12, за другим – 38) [6, арк. 5]. Знов таки, це число дещо різниться з тим, що фігурувало в документах Генерального штабу – 150 чол. (76 – піший відділ, 46 – кінний, 28 – гарматний) і 12 старшин скінчили повторний курс [10, арк. 10].

Після цього наказом ч.1 Головної Команди Військ УНР від 1 січня 1922 р. юнаків було підвищено до першої старшинської ранги Армії УНР – хорунжого. Крім того, за клопотанням О. Удовиченка Голова Директорії і Головний Отаман С. Петлюра затвердив положення про Школу (наказ ч.8 Головної команди від 1 січня 1922 р.), яким її було перейменовано в «Юнацьку Школу прискороного випуску для підготовки старшин військового часу в таборі Каліш».

Таким чином, Школа успішно виконала своє завдання, долучившись до справи військово-фахової підготовки молодших старшин Армії УНР, більше того, на думку одного з її випускників (хорунжого П. Дубрівного), вона «окрім суто військового знання – Школа юнацтво з'єднала і

зміцнила в одну велику сім'ю. Вона піднесла їх духовий та моральний розвій і скристалізувала та зміцнила національну самосвідомість». Діяльність Школи стала можливою завдяки наполегливим зусиллям генерала О. Удовиченка та сприянню низки вищих офіцерів інтернованих українських військ у таборі Калиш, а також викладацькому складу, який зумів піднести викладання на належний рівень. Найбільша заслуга у цьому належала начальнику Школи полковнику О. Годило-Годлевському, якому вистачило «залізних нервів, твердої та непохитної сили волі довести при таких тяжких умовах працю до бажаного кінця» [6, арк. 5].

Попри всі перешкоди та труднощі таборового життя Школа здійснила випуск своїх слухачів, і в такий спосіб зробила свій поважний внесок у справу піднесення освітнього рівня та зміцнення морального духу інтернованого вояцтва Армії УНР. Вона дала свідчення того, що навіть в найскладніших умовах українське вояцтво було здатне послідовно виборювати святі ідеали національної державності не лише зброєю, але й освітою та самоосвітою. Завдяки діяльності Школи досвід її викладачів реалізувався у спеціальних знаннях випускників як однієї з складових старшинського корпусу Армії УНР.

Джерела та література:

1. Голубничая Ю.В. Военные школы Армии УНР в Польше в 1921-1924 гг.: специфика функционирования и комплектования / Ю. В. Голубничая // Клио. – СПб., 2014. – № 5(89). – С.123-129.
2. Наріжний С. Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома Світовими війнами / С. Наріжний. – Прага, 1942. – Ч.І. – 372 с.
3. Павленко М.І. Українські військовополонені й інтерновані у таборах Польщі, Чехословаччини та Румунії: ставлення влади і умови перебування (1919-1924 рр.) / М. І. Павленко. – К., 1999. – 352 с.
4. Срібняк І. Обеззброєна, але нескорена: Інтернована Армія УНР у таборах Польщі й Румунії (1921-1924 рр.) / І. Срібняк. – Київ-Філядельфія, 1997. – 187 с.
5. Тинченко Я. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917-1921) / Я. Тинченко. – К., 2011. – Кн.2. – 424 с.
6. ЦДАВО України, ф.4465, оп.1, спр.501, арк.1-61.
7. ЦДАВО України, ф.1075, оп.2, спр.479, арк.1-48.
8. ЦДАВО України, ф.1075, оп.2, спр.824, арк.1-197.
9. ЦДАВО України, ф.1075, оп.2, спр.810, арк.1-80.
10. ЦДАВО України, ф.1075, оп.2, спр.879, арк.1-120.

Игорь Срибняк

ИЗ ИСТОРИИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ВОЕННО-ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЙ ИНТЕРНИРОВАННОЙ В ПОЛЬШЕ АРМИИ УНР В 1921 г.: «КАДЕТСКАЯ ШКОЛА УСКОРЕННОГО ВЫПУСКА ДЛЯ ПОДГОТОВКИ ОФИЦЕРОВ ВОЕННОГО ВРЕМЕНИ В ЛАГЕРЕ КАЛИШ»

В статье анализируется специфика функционирования и комплектования «Кадетской школы ускоренного выпуска для подготовки офицеров военного времени в лагере Калиш», создание которой было инициировано начальником 3-й Железной стрелковой дивизии Армии УНР генерал-хорунжим А. Удовиченком. Кроме того, акцентировано внимание на трудностях, которые довелось преодолеть руководству Школы во время её деятельности, установлено действительное количество её выпускников.

Ключевые слова: кадетская школа, офицер, лагерь, Калиш, специальное обучение, Армия УНР.

Ihor Sribnyak

FROM THE HISTORY OF MILITARY EDUCATIONAL INSTITUTIONS INTERNED POLISH ARMY IN THE UNR IN 1921: «YOUTH SCHOOL OF ACCELERATED RELEASE FOR TRAINING OFFICERS OF WAR CAMP IN KALISZ»

The article deals with the specific operation and manning «Youth Schools of accelerated release for training officers of war camp in Kalisz», whose creation was initiated by the head of the 3rd Infantry Division Iron UNR Army General O.Udovychenkom cornet, stressed the difficulties that had to overcome the School during its activity, set the real number of its graduates.

Keywords: youth school, officers, camp Kalisz, special education, UNR Army.

Стаття надійшла до редакції 30.11.2015